

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תלב, פרשת אמור, תשפ"א

יעוץ לסכסוכי ממון, אישות, ועריכת חוזים וצוואות על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

שאלות ותשובות קצרות

ובו יבואר: א. קטן שגנב אפיקומן, והניחו במקום שאי אפשר להשתמש בו. ב. קנה תווי קניה ונמחק הקוד. ג. גביית כתובה ממטלטלין של יורשין. ד. מכירת חמץ כשמניח לעצמו אפשרות לאכול.

א

קטן שגנב אפיקומן, והניחו במקום שאי אפשר להשתמש בו

הנידון

משפחה התארכה בליל הסדר ביחד עם ילדיהן, אצל ידידים. בעל הבית שערך את הסדר, אמר שמי שיגנוב את האפיקומן, יקבל שעון. בנו הקטן של האורח, בן ארבע שנים, גנב את האפיקומן והניחו במקום מוקצה, באופן שלא היה אפשרות ביום טוב להשתמש באפיקומן. האם בעל הבית חייב לבנו של האורח שעון.

תשובה

אין חייב לתת שעון. אבל אם הקטן מבין ותובע, ראוי לתת לו כדי שלא ילמד לרמות ולשקר.

ביאור התשובה

אמדנא דמוכח שלא על דעת כן התחייב

ביארנו בסימן רמח, ובהרבה מקומות, שכאשר יש אומדנא דמוכח, האומדנא מבטלת קנינים. והנה, בנדון דידן יש אומדנא דמוכח דלא התחייב לתת שעון על גניבת האפיקומן רק אם יקבל בחזרה, ובאופן שהניח הקטן במקום מוקצה ולא החזיר את האפיקומן, לא התחייב בעל הבית לתת מתנה שעון, ללא ספק. ואף על פי שהקטן אינו מבין במוקצה, ומבחינתו עשה מה שמוטל עליו, מכל מקום, ההתחייבות חלה לפי דעת הנותן, ואנן סהדי שלא התחייב על דעת כן, לכן לא חל עליו החיוב. לפיכך אין בעל הבית חייב לשלם.

העולה מזה: כיון שיש אומדנא דמוכח שלא התחייב לתת שעון אלא אם יקבלו בחזרה – פטור לתת שעון לקטן.

אסור לשקר לקטן

והנה כל האמור לעיל אינו אלא מדין תביעת ממון, שאם אבי הקטן תובע מבעל הבית לשלם, הוא פטור, אבל אם הקטן יש בו דעת לתבוע, ותובע את בעל הבית לתת לו שעון, ראוי שבעל הבית יתן לו כיון שהקטן אינו מבין שאינו צודק, ולפי הנראה לו, הרי שברור לו שבעל הבית רימה אותו, וזה מביא לחינוך רע וקלוקל של הילד שמותר לרמות ולשקר. וזה ממידת חסידות ולא חיוב.

ב

קנה תווי קניה ונמחק הקוד

הנידון

"קניתי תווי קניה מאחת החברות הגדולות של מזון בסך אלפיים שקלים, כידוע קונים תווי קניה בהנחה של 5% ועל כל תווי קוד כדי למנוע זיופים. לצערי, על התלושים נשפכו מים, ונמחקו מספרי הקוד ואינם ראויים לשימוש. החברה אינה מסכימה להחליף לי את התלושים מחשש שהם מזוייפים. אני יודע בודאות שאינם מזוייפים. האם מותר לי לקחת בלא רשות מצרכי מזון מהחברה, בסך אלפיים שקל תמורת התוויים".

תשובה

אסור ליטול מוצרים תמורת התוויים, כיון שעל תנאי זה קנה את התווי, שאם יאבדו יפטרו, וכל תנאי שבממון קיים.

ביאור התשובה

אם עביד דינא לנפשיה

והנה בדין אי מצי למעבד דינא לנפשיה במקום שאין יכול להוציא בדין, כגון בנידון זה שאינו יכול להוציא בדין שהרי בעלי החברה חוששים שהתלושים מזוייפים שהרי נמחק הקוד, כבר מבואר בחושן משפט (סימן ד, א) דנחלקו הראשונים האם מותר לתפוס ממון אחר כשיש עליו תביעת ממון, שכתב הרמ"א וז"ל "וי"א דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו, כגון שגזלו או רוצה לגזולו או רוצה להזיקו, יכול להציל שלו. אבל אם כבר נתחייב

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

העולה מזה: מה שאסר הרמ"א ליטול ממון אחר, היינו דוקא חפץ כנגד חפץ אחר שחייב לו, אבל מותר ליטול ממון בגלל ממון שחייב לו, דהוי כמו חפץ שנטל ממנו.

נטילת תווי קניה – הוא קרוב לנוטל חפץ שנטל ממנו

והשתא לפי זה, בנידון דידן עדיפא טפי, דנראה שתווי קניה הם יותר מממון כנגד ממון, שהרי קיבל תווי קניה לקנות מוצרים בחברה, והרי הוא נוטל מה שקנה בתווי קניה הללו, וזה דומה ממש לנוטל חפץ מבורר שלו. לכן היה נראה, שבנידון דידן הכל מודים שמותר, שהרי זה כעין הא דנוטל חפץ שמבורר שלו, ואף על פי שאין זה ממש כחפץ שלו, הוא עדיף ממה שפסק הרב פעלים בממון כנגד ממון.

ובנידון דידן יש את כל הג' תנאים: א. שיטול רק כנגד שווי תווי הקניה, ולא חלילה יותר. ב. שיקח מוצרים שהיה מותר לקחת בתווי הקניה ולא מוצרים אחרים שאינם נקנים בתווי הקניה. ג. כשאינו יכול לתבוע את החברה, כיון שאין לו ראיה כנגדם. שהרי תבע אותם ואינם מסכימים לשלם לו בטענה שאולי זה מזויף.

העולה מזה: כיון שמותר ליטול ממון כנגד ממון, בודאי מותר לכאורה ליטול מוצרים, שזה קרוב ממש לנוטל חפץ שנטלו ממנו.

הכל כפי כללי החברה

אבל כל זה היה נכון באופן, שבאמת על פי דין מגיע למחזיק התוויים ממון עבור התוויים, אלא שאינו יכול להוציא מהם. אבל באמת נראה שגזל הוא בידו אם נוטל מוצרים. דהנה, ידוע שמחיר התוויים הם פחות, דהיינו שקונה תווי קניה בהנחה של 5% ובתמורה להנחה זו יש כללי קניה, ואם נאבד ממנו אינו יכול ליטול בלא תווי קניה. נמצא שזה שקנה בהנחה של 5% היה כתנאי בקניה, שאם יאבד את תווי הקניה יפסיד, שהרי גם זה הטעם שהם מוכרים בזול את תווי הקניה, כיון שיש 5% מהם שהולכים לאיבוד בכל דרך שהוא, ועל תנאי זה קנה את תווי הקניה, נמצא שבאמת מן הדין הפסיד את כספו, כי כל תנאי שבממון קיים, ויש אומדנא דמוכח שעל תנאי זה קנה את תווי הקניה. [סברא זו אמר לי חתני הרב פנחס דוד אשר הי"ו ונשא חן בעיני].

העולה מזה: תווי קניה הם בהנחה של 5% מטעם שיש מהם שנאבדים וכדו', וכל תנאי שבממון קיים, לפיכך מן הדין כיון שהקוד נמחק הפסיד את כספו.

לו מכח גזילה או ממקום אחר, לא (מרדכי ונ"י פרק המניח) "עכ"ל לפי זה, האי דינא תליא באשלי רברבי, ואינני יודע להכריע.

העולה מזה: נחלקו הראשונים אם מותר לעשות דינא לנפשיה כשלא נוטל חפץ מבורר שגזל ממנו. והוא ספיקא דדינא.

מותר לקחת ממון שגזלו ממנו

אבל לאחר העיון נראה לכאורה דיש להתיר זאת. דהנה בשו"ת רב פעלים (חלק ג' חושן משפט סימן ה) האריך הבן איש חי, אם מותר לשותף - שהשותף גנב ממנו – ליטול ממון השותף באופן שאין יכול להוציא ממנו בדין, כי גבר אלמא הוא. ושורש דבריו לדון, האם הא דכתב הרמ"א הנ"ל שמותר לעשות דינא לנפשיה רק בגזל מבורר ואין ליטול ממון אחר, האם עיקר הדגש הוא שמותר רק ליטול בחזרה חפץ שלו, אבל אסור ליטול ממון כנגד ממון שחייב לו. או עיקר הדגש שלא יטול חפץ כנגד ממון שחייב לו, אבל ממון כנגד ממון שחייב לו מותר, ולמעשה התיר בג' תנאים.

וז"ל "והשתא מאחר שרבינו יונה כתב בפירושו דאסור ליקח את שלו בסתר, וכן הם דברי בן בג בג בגמרא דקמא (בבא קמא כז, ב), דמשמע דמיירי גם בנוטל החפץ שלו שהוא עודנו בעין שמתיר המרדכי בזה להדיה, אם כן כל שכן דאסור ליטול בסתר מעות כנגד מעות, אך נראה לי, הא דאסרו היינו בהיכא דאפשר לעשות דין לעצמו לקחת את שלו בגלוי, אבל אם הגזלן גברא אלמא שאי אפשר להוציא בלעז מפיו בגלוי, או שיש סיבה אחרת שאי אפשר לו לעשות דין לעצמו בגלוי, כולי עלמא מודו דיוכל להציל את שלו בסתר, ומוכרחים אנו לומר חלוק זה כדי להשוות הפוסקים, ולא תהיה סברת המרדכי ז"ל הפך הנזכר לעיל, ועל כן בנידון השאלה דידן נוכל להורות לשואל שיקח המעות שלו בסתר משל שמעון כנגד הסך שגזלו וכחש בו, אך בתנאי שיהיה הדבר מבורר, דהיינו ברור וידוע לו כמה הוא הסך שגזלו, ותנאי הב' הוא על מנת שיקח כנגד סך מעותיו ממעות של הגזלן דאז הוי זוזי בזוזי דנחשבים אחד, ולא יקח חפץ ששוה כפי ערך מעות שגזל ממש, כי בזה אוסר המרדכי וכן אסר מהרי"ש בזה להדיה, ותנאי הג' הוא שזה הגזלן הוא גברא אלמא או יש סיבה אחרת שאי אפשר לו להוציא בלעז מפיו בגלוי, כי בזה אסר רבינו יונה להדיה, וכוותיה מוכח מדברי בן בג בג הנז' בגמרא דקמא, ומאי דקי"ל כרב נחמן דמצי אינש למעבד דינא לנפשיה היינו בגלוי, וכמ"ש לעיל וזה ברור" עכ"ל.

הנה מבואר בדבריו שמותר ליטול ממון כנגד ממון שחייב לו, ודברי הרב פעלים הביא הגאון רבי יעקב ישעיה בלויא זצ"ל בספרו פתחי חושן (חלק א פרק ו הערה ד).

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

כיון שמשעבד בלשון מטלטלין אגב קרקעות, חל השיעבוד, כך נראה לי, וצריך לעיין בזה. אבל באמת כתב הרמ"א באבן העזר (קב, ב) שבזמן הזה אין כותבין אגב בכתובות.

ד

מכירת חמץ כשמניח לעצמו אפשרות לאכול

הנידון

"אנו מערכת כשרות שמוכרת לגוי גם חמץ גמור, כי זה הפסד מרובה להרבה אנשים, ומכיון שהשנה היה ערב פסח בשבת, ואנו מחמירים שלא למכור בשבת, אפילו באופן שמוכר לפני שבת ואומר שחלות המכירה תחול בשבת, שאנו חוששין לפוסקים שגם זה אסור לעשות, לכן אנו עושים תנאי עם הגוי שהמכירה תחול כמה דקות לפני שקיעת החמה של ערב שבת. אבל כדי שיהיה אפשר לאכול מהחמץ בשבת, אנו אומרים שמכירה תחול על שאר החמץ מלבד החמץ שיאכלו בשבת. לפי זה נתעורר לנו שאלה על המכירה, דהרי לכאורה אנו מוכרים לגוי רק מה שלא יאכלו בשבת, אם כן צריך לבוא לדין ברירה, ולומר שרק אם יש ברירה תחול המכירה, דהרי בשעה שקונה לא מבורר מה יאכלו ומה לא יאכלו, ואם אין ברירה, איך תחול המכירה".

תשובה

המכירה חלה בלא פקפוק.

ביאור התשובה

אין כאן ברירה אלא סתם תנאי שבממון קיים

באמת אין צורך בכלל לדון אם יש ברירה או אין ברירה, שאף על פי שלשון המכירה הוא שמוכר לו "מלבד מה שיאכלו", אין ספק שהכוונה היא, שמוכר לו הכל, אלא שעושה תנאי עם הגוי, שיהיה רשות ביד המוכר לאכול חמץ כמה שירצה בשבת מהחמץ שמוכר לו, אם כן אין שייך בכלל דין ברירה בזה. ובאמת היה ראוי לנסח את שטר המכירה בלשון זה "אנו מוכרים את כל החמץ לגוי, והקונה מניח למוכר רשות לאכול בשבת כמה חמץ שירצה". ואין זה מטיל ספק במכירה כלל, דדוקא אם נוטל מחמץ מוכר בלא רשות, יש לפקפק במכירה, אבל אם המוכר עושה תנאי עם הקונה שיניח לו לאכול כמה שירצה עוד יום אחד, זה תנאי במכר, וכל תנאי שבממון קיים, לכן אפילו שלא מנסחים את המכירה בלשון זה, אלא בלשון שלא מוכרים מה שיאכלו, אין זה רק יפוי לשון, אבל באמת מוכרים הכל לגוי, אלא שמניח למוכר לאכול.

ג

גביית כתובה ממטלטלין של יורשין

הנידון

אשה שבעלה נפטר ללא מקרקעין אלא מטלטלין בלא בנים, ואביו ירש את מטלטליו, האם האב חייב לכלתו תשלום כתובה, כיון שכתובה אינה נפרעת ממטלטלין. כמו כן יש לעיין האם אפשר לסמוך על שיעור כתובה הפחות, או שיש לשלם שיעור גבוה, שזה כמעט חמישים אלף שקלים.

תשובה

גובה כתובה ממטלטלין. ואולי בשיעור הגבוה, כי היא מוחזקת במטלטלין. וצ"ע בזה.

ביאור התשובה

גבית כתובה בזמן הזה

כתב המחבר באבן העזר (ק, א) וז"ל "מדינא דגמרא, הכתובה, דהיינו עיקר כתובה ותוספת, אינם נגבים אלא מן הקרקע, ומתקנת הגאונים נגבים אף מן המטלטלים. וה"ה לכל תנאיה, חוץ מכתובת בנין דכרין. כו' ודוקא ממטלטלי בני חרי, אבל אם מכרם הבעל או נתנם במתנת בריא, אינה גובה מהם. הגה: וי"א דוקא שנתן לאחרים, אבל אם נתן ליורשיו במתנת בריא, אשה גובאת כתובתה מהם (הגהות מיימוני פי"ו ומהרא"י סימן פ"ו ומהרי"ו סימן קנ"ו), דכל מה שנתן ליורשיו אינו אלא כירושה, והאשה גובאת כתובתה משם (מרדכי פרק נערה בשם מוהר"ם) כו' ועכשיו נוהגים לכתוב בכל הכתובות ששיעבוד לה כל נכסיו מקרקעי ומטלטלי אגב מקרקעי דקנאי ודאקנה" ע"כ.

הנה מבואר דהיום גובין מטלטלין בתקנת הגאונים, וגבייה מהיורשין הן בני חורין, כמבואר ברמ"א שכתב "דכל מה שנתן ליורשיו אינו אלא כירושה" דרק אם היורשין מכרו או יש לדון אם גובין, אבל המטלטלין שיש למת שייכים לכתובתה.

האם גובה כשיעור גבוה

והאם יש לגבות שיעור הגבוה, בזה נראה לחדש, שכיון שאם משעבד למטלטלין אגב קרקע, אם כן המטלטלין משועבדים לאשה כקרקעות, והם בחזקתה, לכן היא המוחזקת, ויכולה לומר קים לי כשיעור הגבוה. ואף על פי שאנו יודעים שאין לו קרקעות, מכל מקום

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מבואר שכשאין מקפיד בדבר אין חשש ברירה, והנה לפי זה גם בנידון דידן הרי אין למוכר קפידא איזה חמץ ימכר ואיזה יאכל, לכן אין בזה דין ברירה, וכשיאכל את החמץ בשבת יתברר שמה שלא אכל מכר לגוי בלא ספק.

העולה מזה: בדבר שאין מקפיד כלל מה יברור, אין חשש אין ברירה, ואם כן בנדון דידן גם אין מקפיד מה ימכר ומה יאכל, לכן אין חשש ברירה.

דינים העולים:

א. הבטיח שעון למי שיגנוב את האפיקומן, וקטן גנב את אפיקומן, והניחו במקום שאי אפשר להשתמש בו, אין חייב לתת שעון, אבל אם הקטן מבין ותובע, ראוי לתת לו כדי שלא ילמד לרמות ולשקר.

ב. קנה תווי קניה ונמחק הקוד, אסור ליטול מוצרים תמורת התוויים בלא רשות, כיון שעל תנאי זה קנה את התוו, שאם יאבדו יפטרו, וכל תנאי שבממון קיים.

ג. אלמנה גובה כתובה ממטלטלין של יורשין. ואולי בשיעור הגבוה, כי היא מוחזקת במטלטלין. וצ"ע בזה.

ד. מכר חמץ לגוי, מלבד החמץ שיאכל, חלה המכירה, ואין כאן דין ברירה כלל, דבאמת מוכר הכל לגוי, אלא שעושה תנאי עם הגוי, שהישראל יוכל לאכול כמה שירצה בשבת מהחמץ, זה פנימיות משמעות החוזה. ואע"פ שכותבים בלשון אחר, זה משמעות הפנימית של המכירה. וראוי באמת לעשות נוסח אחר "אנו מוכרים את כל החמץ לגוי, והקונה מניח למוכר רשות לאכול בשבת כמה חמץ שירצה".

ה. בדבר שאין מקפיד כלל מה יברור, אין חשש אין ברירה, ואם כן בנדון דידן גם אין מקפיד מה ימכר ומה יאכל, לכן אין חשש ברירה.

העולה מזה: אין כאן דין ברירה כלל, דבאמת מוכר הכל לגוי, אלא שעושה תנאי עם הגוי, שהישראל יוכל לאכול כמה שירצה בשבת מהחמץ, זה פנימיות משמעות החוזה. ואע"פ שכותבים בלשון אחר, זה משמעות הפנימית של המכירה. וראוי באמת לעשות נוסח אחר "אנו מוכרים את כל החמץ לגוי, והקונה מניח למוכר רשות לאכול בשבת כמה חמץ שירצה".

דין ברירה הוא רק כשמקפיד על הדבר המבורר

אבל אפילו אם באנו לדון מדין ברירה, אין בזה כלל חשש של אין ברירה מטעם אחר, על פי מה שכתב בשו"ת עונג יום טוב (סימן קסו) וז"ל "ועוד נראה לי, דאם כתב שני גיטין באיזה שארצה אגרש ליכא חשש ברירה כלל אם שני הגיטין שוין בשווין, דאף שבררנו דגדר חשש ברירה הוא אם בוחר אחד משני צדדי הספק וממאן בצד השני, מ"מ היינו דווקא אם יש איזה טעם שבחר בצד אחד ומיאן בצד השני, אבל אם שני הצדדים שוים אצלו, ובוחר באחד מהן מחמת שאינו יכול לבחור בשני הצדדים ביחד על כורחו בוחר א' מהן, לא חיישינן לדין ברירה, ואמרינן שפיר דמה שביורר אגלאי מילתא למפרע שעל זה חל קיום הדבר. ויש להביא ראיה מהא דאמרינן בפסחים (דף פ"ח) אין נימנין על שני פסחים כאחד, ומעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם צאו ושחטו עלינו את הפסח ושחטו עליהם שני פסחים, ואמר רבן גמליאל מלך ומלכה דדעתן קלה עליהם יאכלו מן הראשון, אנו לא נאכל לא מן הראשון ולא מן השני, ופרש"י ז"ל דבמלך ומלכה שאין מקפידין על סעודתן רשאים לאכול מן הראשון, דלית בזה חשש ברירה כיון שאין לו קפידא מאיזה יאכל".

"והא התם שהשליח שחט על מנת שיאכל המלך מאיזה שירצה, והמשלח הרי סמך עצמו על מה שיעשה השליח ודמי לברירה כמו שכתב רש"י ז"ל בד"ה והתניא, שמה שתלה השליח בברירה דמי כמו שהיה המשלח תולה בברירה, ואפילו הכי אין בזה חשש ברירה משום שאין מלך מקפיד אם גדי אם טלה, והכי נמי אם צוה לסופר לכתוב שני גיטין לשמה, והוא יגרש באחד ליכא חשש ברירה, דהא כשנוטל אחרי כן גט אחד ומגרש בו אינו מקפיד על זה דווקא רק שנוטל אחד ומגרש, ואין בזה חשש ברירה כו" עכ"ל.